

PRINCIPIUL NERECURGERII LA FORȚĂ SAU LA AMENINȚAREA CU FORȚA: EVOLUȚIE ȘI CODIFICARE

Valentin ROȘCA

Drept Internațional și Drept al Relațiilor Economice Externe

The development of the international society, the steps taken to civilization in recent decades have emerged with greater clarity, including in international documents, the overriding necessity of abandoning the force in the frame of interstate relationships. Following the growing cruelty and the applied new methods of combat during armed conflicts reached the common idea that there is an urgent need to identify methods for total eradication of the use of force and ensuring peace, involving itself: the permanent abandonment of conception of the strongest, the recognition of equal rights for all, regardless of size, economic or military force, peace and security.

The achievements in this respect were registered depending on the desire and will of the main actors of the international law – the states – and the historical circumstances that were taken place in different regions of the world. Unfortunately, such noble causes have not been accepted with enthusiasm for a long period of time. Only after two world wars the international community realized the importance of promotion of force forbiddance in interstate relationships and solving the settlement of international disputes and controversies by using the pacific means.

Taking into account the realities of the post-war period still many goals exists for the international community that have to be achieved in order to create a world based on principles that do not contain force, violence, cruelty and pain.

Urmare a cruzimii tot mai violente și a noilor metode de luptă aplicate în timpul conflictelor armate, s-a ajuns la ideea comună că apare o necesitate stringentă de identificare a unor metode pentru eradicarea totală a flagelului folosirii forței și pentru asigurarea păcii, care implică în sine: abandonarea definitivă a concepției celui mai tare; recunoașterea dreptului egal al tuturor, indiferent de mărime, forță economică sau militară, la pace și securitate.

În mod tradițional, statele au folosit în permanență măsurile de constrângere în tentativa de a obține o anumită superioritate în cadrul disputelor cu alte state [1]. Astfel, starea de „tensiune” între două state, națiuni, blocuri militare etc. pe tot parcursul dezvoltării dreptului internațional umanitar era denumită ca: război, conflict armat, diferend armat etc. Grecii și Romanii antici cunoșteau două categorii de războaie: „corecte” și „ilegale”. La rândul său, Nicolo Machiavelli a înaintat teza că nu există nici o categorie de războaie corecte, dar „*este corect acel război care este necesar*”.

Cu toate acestea, bazele doctrinei războiului corect (just) – distincția obiectivă dintre războaiele drepte și ilegale – a creat un număr de probleme fundamentale. În timp ce dreptul natural poate servi în calitate de ghid pentru elementele implicate în dreptul la autoapărare, scopul acestui drept rămâne a fi foarte vag din cauza absenței unei delimitări obiective dintre corectitudinea/incorectitudinea apelării la autoapărare.

Hugo Grotius, analizând aceste probleme, afirma că pentru ca un război să fie just este necesară existența unei cauze juridice: *un motiv care ar putea fi recunoscut de o instanță judecătorească ca un motiv de revendicare*. De exemplu, un război pornit pentru aplicarea unei revendicări care „*nu este o obligație din punctul de vedere al justiției stricte*” nu este un război just (corect). Acest punct de vedere poate fi considerat drept un prevestitor al doctrinei care caracterizează războiul drept ultimă metodă ce poate fi aplicată în cazul epuizării metodelor pașnice de soluționare a diferendelor [2]. Cu toate acestea, aplicarea practică a acestei opinii a fost imposibilă pe motivul absenței unei autorități internaționale împuternicite cu aplicarea acesteia*.

Astfel, luând în considerație faptul că distincția dintre războiul corect și cel incorect a fost respinsă, „războiul a devenit dreptul suprem al statelor suverane și marca suveranității lor”. Drept urmare, secolele XVIII și XIX erau dominate de dreptul absolut al războiului și al recunoașterii cuceririlor, moderat de către sistemul politic european din perioada menționată *supra*.

* În această privință Humphrey Waldoock menționa: „Orice distincție legală dintre folosirea forței din punct de vedere corect sau ilegal era imposibilă atâta timp cât nu exista o autoritate internațională pentru aplicarea acestuia. În practică, aspectul legalității războiului a fost lăsată la discreția părților implicate în conflict. Drept consecință, juriștii din a doua jumătate a sec. XIX, în marea lor majoritate, au abandonat efortul de a menține o astfel de distincție”.

Preocuparea permanentă a statelor față de purtarea războiului și impactul acestuia a reprezentat un imbold important în dezvoltarea dreptului internațional. Prima lucrare de acest gen, care avea scopul de a sistematiza dreptul internațional, a fost opera renumitului savant Hugo Grotius *De Jure Belli Ac Pacis*. Secole la rând, doctrinarii dreptului internațional au încercat să stabilească o dualitate în relațiile interstatale în timpul unor situații precare. Astfel, a fost făcută o distincție între legile națiunilor pe timp de pace și legile națiunilor pe timp de război [3].

În general, urmare a unei analize mai aprofundate, putem trasa o paralelă între tentativele de umanizare a războiului și eforturile „titanice” de a descuraja sau de a scoate în afara legii războiul.

În cazul nostru, este de prisos a efectua o incursiune în istoricul codificării dreptului conflictelor armate, care ulterior au conturat două ramuri separate din cadrul Dreptului Internațional Umanitar – dreptul de la Haga și dreptul de la Geneva. Totuși, pe lângă acțiunile de umanizare a metodelor de purtare de războaiele, s-a ajuns la concluzia că renunțarea la forță reprezintă veriga fundamentală a construcției păcii în lume, deoarece numai pe această cale se pot construi raporturi de încredere între națiuni, înfăptuindu-se una dintre aspirațiile cele mai luminoase ale popoarelor: buna conviețuire, dezvoltarea pașnică, la adăpost de ingerințele altora în treburile interne și externe proprii [4].

Dezvoltarea umanității, pașii făcuți spre civilizație în ultimele decenii au conturat cu și mai multă limpezime, inclusiv în documente internaționale, necesitatea imperativă a abandonării forței din raporturile interstatale.

Prin urmare, la începutul sec. XX se conturează o tendință de limitare a folosirii forței (Ex: doctrina Dogo, 1902-1903); mai târziu se stipulează „**prevenirea, pe cât posibil, a recurgerii la forță în raporturile dintre state ca o cerință a desfășurării normale a vieții internaționale**” (Convențiile privind reglementarea pașnică a diferendelor internaționale, semnate la Haga la 18 octombrie 1907) [5].

De asemenea, deoarece „libertatea” de a interveni într-un război era privită ca o regulă generală, nu exista nici un tratat bilateral în sec. XIX (încep. sec. XX), în care părțile contractante își asumau obligația de a nu folosi calea militară în contextul relațiilor bilaterale specifice. În cazul încheierii unor astfel de acorduri, ele aveau, de obicei, o limită temporală [6].

Un succes răsunător a fost constituirea sistemului de la Versailles și crearea sistemului colectiv de securitate stabilit de Pactul Ligii Națiunilor, în esență, bazat pe dezarmare (art.8), reglementarea pașnică a diferendelor și scoaterea războiului în afara legii (art.11-15). Spre regret, programul de dezarmare al Ligii a avut un sfârșit trist. În conformitate cu prevederile Pactului, decizia unui stat de a aplica forța, contrar obligațiilor asumate în privința reglementării pașnice a conflictului, era considerată o declarație de război împotriva tuturor membrilor. Făcând o deviere de la subiectul examinat, în cazul dat ne „ciocnim” cu un *deja vu* care urma să aibă loc cu câteva decenii mai târziu prin inserarea unei prevederi asemănătoare în art.5 al Tratatului Nord Atlantic din 4 aprilie 1949 [7].

Tendința de la începutul sec. XX în limitarea aplicării forței sau amenințarea cu aceasta, indiferent de multiplele „obstacole”, a continuat și în perioada postbelică prin crearea unui sistem colectiv de securitate și cooperare în acest sens, având drept fundament realizările predecesorilor din perioada interbelică. În acest context, în nici un caz nu poate fi omisă Carta Națiunilor Unite, care în art.1 stabilește că unul dintre scopurile ONU este **menținerea păcii și securității internaționale**.

O altă realizare importantă a fost, cu certitudine, semnarea la 27 august 1928 a *Tratatului general de renunțare la război ca instrument al politicii naționale* (Pactul Briand-Kellog)*. Instrumentul în cauză a reprezentat fundamentul în formarea cutumei în perioada anterioară apariției Cartei Națiunilor Unite. Din păcate, acest Tratat internațional nu a avut efectul scontat, în special din motivul că el nu specifică nici o procedură de constrângere colectivă destinată să reprime violarea, iar una dintre principalele sale limitări este interzicerea de a recurge la război, nu și utilizarea altor forme de folosire a forței sau amenințările cu forța. Astfel, Pactul Briand-Kellog se evidențiază prin crearea practicii statelor în perioada 1928-1945, inclusiv cazurile de acuzare în cadrul Tribunalului Militar de la Nürnberg și Tokyo [8].

În pofida unei „indiferențe” manifestate în procesul de promovare a Pactului, putem constata cu certitudine că acest instrument internațional a reprezentat la acel moment o inovație în societatea internațională.

* Acest instrument a fost ratificat sau au aderat 63 de state și încă este în vigoare. Luând în considerație faptul că numai 4 state din cadrul societății internaționale din câte existau înainte de cel de-al doilea război mondial nu s-au obligat de aceste prevederi, practic acest tratat avea o obligație internațională.

Însăși promovarea ideii inserate în Pact a constituit o „zdruncinare” a sistemului internațional existent la acel moment, „îmbibat” cu tendințe conservatoare excesive și de limitare a progresului în dreptul internațional.

În contextul continuității tendinței stabilite în cadrul sistemului de la Versailles și inserate în Pactul Briand-Kellog referitor la diminuarea importanței aplicării forței în cadrul dreptului internațional, pe 3 iulie 1933 la Londra a fost semnată *Convenția privind definirea agresiunii*, care nu a intrat în vigoare din cauza că aceasta nu a fost ratificată de numărul necesar de state. Totuși, această Convenție a servit drept bază pentru discuțiile ulterioare în definirea agresiunii.

De asemenea, este relevant a indica și realizările continentului american în interzicerea aplicării forței prin semnarea la 10 octombrie 1933 a *Tratatului Saavedra Lamas*, prin care este condamnat războiul de agresiune și care stabilește, în art.1, că „*soluționarea diferendelor sau a diferitelor controverse vor fi soluționate numai pe cale pașnică și vor fi autorizate de către dreptul internațional*” [10].

După sfârșitul celei de-a doua conflagrații mondiale, Carta ONU a pus bazele formării unei „ordini universale”. Carta reglementează normele internaționale de punere în afara legii a folosirii sau amenințării cu forța, norme primordiale pe care se bazează actuala ordine internațională, la moment fiind recunoscute în calitate de *jus cogens* – art.2 (alin.3 și 4) al Cartei ONU [10].

Spre regret, disensiunile politice și ideologice iarăși au pus „piedici” unui nou sistem de securitate în consolidarea cadrului său legal și faptului de a fi la înălțimea așteptărilor întregii comunități internaționale odată cu adoptarea Cartei ONU în 1945. Instaurarea „Cortinei de Fier” a împiedicat și a zădărnicit timp de aproape 40 de ani activitatea ONU. Comparativ cu Pactul Briand-Kellog și Pactul Ligii Națiunilor, prevederea Cartei privind aplicarea unilaterală a forței are un caracter universal, și anume: atât membrii ONU sunt obligați la respectarea ei, cât și statele care nu sunt membre ale ONU urmează să se conformeze cu această regulă.

În contextul diminuării „posibilității” aplicării forței în cadrul relațiilor internaționale a existat și dilema privind marginalizarea dreptului internațional umanitar de către ONU în primii ani de la crearea acestei organizații [11]. O poziție negativă în acest sens a fost exprimată în 1949 în decizia Comisiei pentru dreptul internațional de a nu fi inclus în ordinea de zi punctul privind dreptul internațional umanitar, pe motivul unei eventuale interpretări eronate în ce privește neîncrederea față de posibilitățile ONU în menținerea păcii și securității internaționale*.

Din cele expuse *supra* rezultă că Războiul Rece și efectele sale asupra ONU au influențat, fără îndoială, interpretarea principiilor expuse în Cartă și a diminuat procesul de conformare la acestea, dar niciodată nu a fost expusă nici o sugestie serioasă că incapacitatea ONU în menținerea păcii a anulat sau a diminuat normele Cartei care interzic amenințarea sau aplicarea forței. Totuși, aceste deficiențe au sporit încrederea în art.51 al Cartei ONU – *dreptul inherent la autoapărare*. Ulterior, sfârșitul Războiului Rece a resuscitat Consiliul de Securitate, făcând posibil ca Consiliul să-și realizeze rolul prestabilit (ex., războiul din Golful Piersic) și a încurajat Consiliul să-și extindă autoritatea și activitățile (ex., în cazul fostei Iugoslavii).

Desigur, cea mai importantă prevedere legală care stabilește limitarea forței în cadrul relațiilor internaționale este cuprinsă în art.2 alin.4 al Cartei ONU.

Au fost duse numeroase discuții în privința art.2 alin.4 al Cartei ONU, pe motiv că există dubii în privința faptului dacă prezentul articol acoperă și folosirea forței economice. Cu toate acestea, nu este nici o îndoială în privința faptului că *folosirea oricărei forțe armate este interzisă de Cartă, dacă este îndreptată împotriva integrității teritoriale și independenței politice a oricărui stat sau este contradictorie scopurilor Națiunilor Unite*.

Articolul 2 alin.4 constituie în sine o structură complexă și, practic, toate elementele-cheie ale acestei prevederi ridică multe întrebări și interpretări. Cert este faptul că prin acest principiu se intenționa de a scoate în afara legii războiul în accepția sa clasică, și anume: folosirea forței militare în scopul cuceririi teritoriilor sau al obținerii altor câștiguri din partea unui alt stat. De fapt, însuși termenul „război” nu este folosit în art.2 alin.4. Termenul „război” a fost folosit în Pactul Ligii Națiunilor și în Pactul Briand-Kellog din 1928, dar pe parcursul anilor '30 a devenit evident faptul că statele se implicau în diferite ostilități fără careva declarații de război sau chemarea de a participa la război. Astfel, termenul „forță” a fost ales ca fiind un mult mai privitor la fapte și mai larg pentru a „îmbrățișa” acțiunile militare [12].

* Această situație penibilă fiind soluționată prin adoptarea Rezoluției Adunării Generale 2444 (XXIII) din 19 decembrie 1969 privind respectarea drepturilor omului în timpul conflictelor armate.

Termenul „forță” are ambiguitățile sale. Uneori, acest termen este folosit într-un sens mai larg pentru a cuprinde toate formele de constrângere: economice, politice, psihologice și fizice.

Astfel, în lumina celor expuse, statele de multe ori invocau faptul că ele nu sunt implicate într-un „război” și preferau să denumească un conflict printr-un alt termen. Astfel, Marea Britanie în timpul războiului din Coreea menționa: „*Noi nu suntem implicați într-un război, dar suntem implicați într-o acțiune de rezistență legală a forțelor Națiunilor Unite împotriva unei agresiuni în conformitate cu Carta Națiunilor Unite.*” De asemenea, erau situații când statele sau organizațiile internaționale, implicate într-un conflict, doreau să limiteze amploarea operațiunilor militare și să respingă faptul că „războiul” lua amploare: aceasta a fost atitudinea Națiunilor Unite, pentru un timp considerabil, în privința Vietnamului [13].

Făcând trimitere la calificativele pozitiv și negativ în privința războiului, este necesar a menționa că în condițiile existente la moment sunt cazuri când au loc războaie care nu sunt interzise de către dreptul internațional: războaiele de apărare în condițiile realizării dreptului la autoapărare individuală sau colectivă împotriva oricărui act de agresiune (art.51 din Carta ONU); războaiele de eliberare națională; războaiele civile în unele țări; operațiunile forțelor ONU sau ale forțelor armate naționale sau multinaționale în baza mandatului eliberat de către Consiliul de Securitate, art.42 din Carta ONU (ex., împotriva Republicii Democrate Coreea în 1950-1953, împotriva Irakului în 1991); în cazurile realizării obligațiilor stabilite în baza unui tratat (ex., folosirea forțelor armate indiene împotriva militanților TOTI în baza Tratatului dintre India și Sri Lanka din 1987).

Întru identificarea componentei principiului nerecurgerii la forță, este necesar a stabili conceptul forței. În primul rând, el include în sine războiul de agresiune, care este analizată drept o crimă împotriva păcii [14].

Cerința adoptării unei definiții a agresiunii cu caracter de universalitate a fost realizată sub auspiciile ONU (Rezoluția 3314 (XXIX) din 14 decembrie 1974 privind definirea agresiunii), fiind definită agresiunea armată, care, neavând calitate de izvor de drept, nu produce efecte juridice. Însă, actele enumerate în Rezoluție, care sunt calificate drept acte de agresiune, nu au un caracter exhaustiv, ci doar unul explicativ, lăsând în sarcina Consiliului de Securitate al ONU să completeze lista actelor concrete enumerate de ea [15].

Totodată, în contextul definirii agresiunii în 1952, Raportul privind problema definirii agresiunii conținea o propunere că „acțiunea unilaterală de a deposeda statul de resursele economice ce derivă din practica acceptabilă a comerțului internațional sau de a pune în pericol economia acestuia” poate fi calificată ca un act de agresiune. Conceptul agresiunii economice a fost criticat de alte state. Constrângerea economică nu a fost inclusă în Rezoluția din 1974 privind definirea agresiunii, dar câteva rezoluții au denunțat constrângerea economică drept un act de subminare a drepturilor suverane*.

Referitor la interpretarea conceptului „amenințare cu forță”, în contextul principiului renunțării la forță, menționăm că prin acest termen se subînțelege pericolul aplicării forței militare care poate cauza daune integrității teritoriale și independenței politice a unui stat.

În această circumstanță, „autoapărarea preventivă” contravine principiului neaplicării forței. În cazul unei amenințări iminente privind un atac militar, acțiuni cu caracter preventiv sunt efectuate numai cu acordul Consiliului de Securitate (art.39 din Carta ONU) [16]. În conformitate cu decizia Consiliului de Securitate, acțiuni de constrângere pot fi realizate și de către participanții la organizațiile regionale.

În ce privește „dreptul la autoapărare”, Carta ONU accentuează asupra importanței acestui drept, definindu-l drept unul inalienabil. O identificare mai aprofundată a dreptului la autoapărare este menționată în Hotărârea Curții Internaționale de Justiție în 1986 în cazul *Nicaragua vs. SUA* [17].

Dreptul la aplicarea forței în contextul autoapărării colective aparține tuturor statelor, urmare a solicitării statului-victimă. Drept urmare, este vorba despre o crimă împotriva umanității în general. În cazul dat este elocvent a relata despre autorizarea de către Consiliul de Securitate a recurgerii la forță de către state individual, sau de un grup de state, prin intermediul acțiunilor de constrângere delegată (ex., Coreea 1950, Irak 1991) [18].

Desigur, este important a recunoaște că principiul examinat a fost încălcat de nenumărate ori de la proclamarea sa, dar aceste încălcări au fost mult mai puține comparativ cu secolele trecute. Tot mai des astfel de omisiuni sunt întâmpinate cu reacții negative din partea societății internaționale. Țările care au încălcat acest

* Articolul 32 al Cartei privind drepturile și obligațiile economice ale statelor, Rezoluția Adunării Generale nr.3281 (XXIX); Declarația asupra principiilor dreptului internațional privind relațiile prietenești și cooperarea între state, Rezoluția Adunării Generale nr.2625 (XXV); Declarația asupra indamisibilității intervenției în afacerile interne ale altor state și protecția independenței și suveranității lor, Rezoluția Adunării Generale nr.2131 (XX).

principiu încercau să-și justifice acțiunile prin aplicarea dreptului la autoapărare, susținând, chipurile, importanța principiului neaplicării forței. De menționat că astfel de tentative au fost respinse de alte state și condamnate de Adunarea Generală a ONU (ex., condamnarea intervenției sovietice în Afganistan din 1979; a intervenției americane în Cambodgia din 1970, în Grenada și Libia din 1983, în Panama din 1989) [19].

Principiul examinat a supraviețuit nu numai Războiul Rece, dar pe parcursul acestei perioade a continuat să-și consolideze poziția în cadrul dreptului internațional. Evident, perioada postconflictuală are o conexiune sporită cu eficiența principiului, de care depinde soarta omenirii.

Astfel, experiența istorică, mileniile de încordare și confruntare armată, războaiele nesfârșite suportate de omenire demonstrează convingător că renunțarea la forță și la amenințarea cu forța sau la folosirea forței fie împotriva integrității teritoriale sau a independenței politice a fiecărui stat, fie în orice alt mod incompatibil cu scopurile Națiunilor Unite, reprezintă:

- veriga fundamentală a construcției păcii în lume;
- norma esențială a dreptului internațional;
- norma indispensabilă a garantării desfășurării unor relații pașnice între popoare [20].

Referințe:

1. Damrosch L.F., Henkin L., Pugh R.C., Schachter O., Smit O. International Law. Cases and Materials. Forth Edition. American Casebook Series, p.191.
2. Detter I. The Law of War. Second Edition. - Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, p.946.
3. Damrosch L.F., Henkin L., Pugh R.C., Schachter O., Smit O. International Law. Cases and Materials. Forth Edition. American Casebook Series, p.924.
4. Mazilu D. Drept Internațional Public. Vol.I. - București: Lumina LEX, 2001, p.188.
5. <http://www.icrc.org/ihl.nsf/INTRO?OpenView>
6. Dinstein Y. War Aggression and Self-Defence. Third Edition. - Cambridge University Press, United Kingdom, 2001, p.73.
7. http://www.mae.ro/poze_editare/TRATATUL%20NORD-ATLANTIC.pdf
8. Damrosch L.F., Henkin L., Pugh R.C., Schachter O., Smit O. International Law. Cases and Materials. Forth Edition. American Casebook Series, p.924.
9. http://avalon.law.yale.edu/20th_century/intam01.asp
10. <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>
11. Кальсховен Ф. Ограничения методов и средств ведения войны. - Москва. Международный Комитет Красного Креста, 1999, с.22, 24.
12. Damrosch L.F., Henkin L., Pugh R.C., Schachter O., Smit O. International Law. Cases and Materials. Forth Edition. American Casebook Series, p.938.
13. Detter I. The Law of War. Second Edition. - Cambridge University Press, United Kingdom, 2000, p.8.
14. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. - Москва: БЕК, 1997, с.248.
15. <http://www.un.org/documents/ga/res/29/ares29.htm>
16. <http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml>
17. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. - Москва: БЕК, 1997, с.251.
18. Drept Internațional Public. Ediția a treia (Revăzută și adăugită). - Chișinău, 2009, p.67.
19. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. - Москва: БЕК, 1997, с.252.
20. Mazilu D. Drept Internațional Public. Vol.I. - București: Lumina LEX, 2001, p.198.

Prezentat la 14.06.2010